
ПРАВОВІ МЕЖІ ТА ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

*Дацюк Віталій Богданович,
студент 4-го курсу юридичного факультету
Закарпатського державного університету*

З моменту проголошення незалежності і до сьогоднішніх часів в українському політикумі відсутнє єдине бачення напрямків державної мовної політики. Дискусії з цього приводу набувають особливого загострення в період передвиборчих кампаній, а також з приходом нових політичних сил до влади.

В даній статті ми не ставимо собі за мету обґрунтувати чи розкритикувати позицію тієї чи іншої політичної сили стосовно подальшого вирішення мовної ситуації в Україні. Цим мають займатися політологи та соціологи, а остаточну оцінку повинен дати народ. Предметом нашого наукового дослідження є визначення юридичних рамок мовної політики України, виходячи з позицій чинного законодавства та міжнародної практики.

Слід почати з того, що однією з визначальних ознак держави є державна мова, яка не просто відіграє роль обов'язкового засобу спілкування в публічній сфері суспільних відносин, але також виступає своєрідним політичним ідентифікатором

держави на світовому просторі. В свою чергу дестабілізація мовної політики спричиняє руйнівний вплив на процеси державотворення.

Саме тому головним вектором мовної політики усіх цивілізованих держав є створення нормативних гарантій з метою утвердження державної мови в усіх сферах суспільного життя та одночасне забезпеченням нормальних умов розвитку мов національних меншин. Однак основний акцент ставиться на утвердженні статусу державної мови як мови титульної (державотворчої) нації. Так, згідно з п.7 ст.1 Федерального закону Російської Федерації «Про державну мову Російської Федерації» [5] обов'язковість використання державної мови Російської Федерації не повинна тлумачитися як заперечення чи применшення права на користування державними мовами республік, що входять до складу Російської Федерації, та мовами народів Російської Федерації. При цьому у статті 3 цього ж закону детально конкретизуються сфери обов'язкового використання державної мови. Це, зокрема, сфера діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, в тому числі діловодство, реалізація судочинства, діяльність організацій телерадіомовлення, а також редакцій періодичних друкованих видань крім тих, що створені спеціально для здійснення телерадіомовлення або видавництва друкованої продукції державними мовами республік, що входять до складу Російської Федерації, або іншими мовами народів Російської Федерації чи іноземними мовами. Разом з тим даний закон, а також Федеральний закон «Про мови народів Російської Федерації» [6] визначають сфери застосування мов національних меншин і передбачають можливість їх використання поряд з державною мовою.

Іншими словами, в російському законодавстві існує чітке розмежування сфер застосування державної мови та мов національних меншин, яке з точки зору юридичної техніки повністю відповідає принципу Європейської хартії регіональних мов та мов меншин: охорона і розвиток регіональних мов або мов меншин не повинні зашкоджувати офіційним мовам і необхідності вивчати їх. Така практика, на нашу думку, є достатньо демократичною і цивілізованою. Неприпустимо, щоб у сфері публічних відносин застосовувалася не державна, а мова національних меншин, або державний службовець при здійсненні повноважень відмовлявся використовувати державну мову. Не можна творити державну політику, не знаючи державну мову!

Незважаючи на те, що багато українських політиків при обговоренні окремих політичних питань наводять в приклад досвід нашого північного сусіда, чомусь в ході суперечок стосовно вирішення мовної ситуації в Україні про цей досвід мовчать. В нашій державі наразі не існує таких жорстких нормативних гарантій забезпечення статусу державної мови, як в Російській Федерації. Однак натомість з незрозумілих причин окремі політичні сили підіймають питання щодо розширення прав національних меншин на використання рідної мови в публічних сферах суспільних відносин, посилаючись на те, що чинне законодавство начебто утискає їхні права.

Одним із останніх нормативних актів попереднього Президента України Віктора Ющенка став Указ «Про концепцію державної мовної політики» [3]. Аналіз даного документа свідчить про те, що в ньому були визначені основні орієнтири мовної політики України, виходячи з конституційних положень, національних інтересів та міжнародно-правових принципів регулювання мовних відносин. Хотілося б, щоб дана концепція не стала черговою декларацією, як це відбувається з переважною більшістю аналогічних документів, а була реально врахована при прийнятті в майбутньому нового Закону «Про мови».

Так, відповідно до вказаного указу статус української мови як державної не позбавляє права громадян України вільно використовувати будь-яку мову

для приватного спілкування та задоволення інших потреб. Водночас у даному документі вказано, що забезпечення розвитку мов національних меншин не повинно перешкоджати розвитку державної мови, її функціонуванню в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

Крім цього екс-Президент України робить наголос на тому, що поняття державної (офіційної) мови є складовою більш широкого за змістом та обсягом поняття «конституційний лад», а право визначати і змінювати конституційний лад належить виключно народові України. Таке трактування значення державної мови не є новелою колишнього глави держави. Воно повністю відповідає позиції Конституційного суду України, викладеній у рішенні №10-рп/99 від 14 грудня 1999 року (справа про застосування української мови). В даному рішенні йдеться про те, що надання українській мові статусу державної повністю відповідає державотворчій ролі української нації (про що прямо зазначено в преамбулі Конституції України), тобто нації, яка історично проживає на території України, складає абсолютну більшість її населення і дала офіційну назву державі.

Позиція суддів КСУ стосовно віднесення поняття «державна мова» до більш широкого за змістом та обсягом поняття «конституційний лад» мотивується тим, що положення про українську мову як державну міститься у розділі I «Загальні засади» Конституції України, який закріплює основи конституційного ладу в Україні. Виходячи з цього, будь-які зміни статусу української мови як державної повинні супроводжуватися внесенням відповідних змін до положень статті 10 Конституції України, що в свою чергу вплине на зміст існуючого конституційного ладу України.

Основний Закон нашої держави передбачає спеціальну, жорстку за своєю природою процедуру внесення змін до положень, що визначають конституційний лад. Так, положення статті 10 Конституції України, як і інших статей розділу I «Загальні засади», можуть бути змінені тільки у порядку, передбаченому її статтею 156, шляхом прийняття закону, проект якого подається до Верховної Ради України Президентом України або не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України і приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України. Однак обов'язковою умовою набрання чинності таким законом є його наступне затвердження всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України. Такий порядок прямо відповідає основному принципу демократії, закріпленому в статті 5 Конституції України, а саме: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом державної влади є народ... Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами».

Таким чином, будь-які законодавчі акти, що стосуються статусу державної мови та прийняті в обхід вищевказаної процедури, не будуть мати юридичної сили. Так само і прийняття нового Закону «Про мови в Україні», який би вносив певні корективи до статусу державної мови чи наділяв спеціальним статусом мови національних меншин у спосіб, що не передбачений чинним законодавством України та без попереднього внесення відповідних змін до Конституції України, не може мати правових наслідків.

Необхідно наголосити, що будь-які необгрунтовані спекуляції на тему мовної політики ставлять під загрозу національну безпеку та державний суверенітет. Тому будь-які дискусії або спроби змінити статус державної мови чи існуючий порядок використання мов у спосіб, що прямо суперечить діючому законодавству, повинні розцінюватися як підрив національної безпеки і стати предметом пильного аналізу компетентних правоохоронних органів.

Якщо говорити про юридичну відповідальність за посягання на конституційний статус державної мови, то за певних обставин такі дії можна

кваліфікувати за статтею 109 Кримінального кодексу України, тобто як дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу, а також змова про вчинення таких дій. Санкція даної статті передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років. За своїми родовими ознаками це діяння відноситься до злочинів проти основ національної безпеки України.

Разом з тим порушення принципів засад мовної політики, закріплених в Конституції України, міжнародних договорах та законах України, не обов'язково може супроводжуватися насиллям. Посягання на статус державної мови та мов національних меншин може бути наслідком прийняття вищими чи місцевими органами влади антиконституційних актів та рішень. З огляду на це слід враховувати положення п. 3, 4 ст. 92 Конституції України, відповідно до яких виключно законами України визначаються права корінних народів і національних меншин, а також порядок застосування мов. Тобто внесення змін до законодавства, що стосується регулювання мовних відносин в нашій державі, відноситься до виключної компетенції законодавчого органу – Верховної Ради України. Акти органів державної влади чи місцевого самоврядування не можуть суперечити положенням чинного законодавства.

Складною постає проблема притягнення до відповідальності посадових осіб, причетних до прийняття таких незаконних рішень. Теоретично їх необхідно притягати до кримінальної відповідальності за ст. 365 ККУ, тобто за перевищення влади або службових повноважень. Однак на практиці таке трапляється вкрай рідко. З огляду на можливі наслідки прийняття антиконституційних рішень (підриг національної безпеки) такі діяння доцільно було б кваліфікувати також за вищезгаданою ст. 109 ККУ. Однак зміст даної статті, закріплений у чинному Кримінальному кодексі, не дозволяє цього робити. З огляду на це та з метою удосконалення правового механізму захисту конституційного ладу, у тому числі мовної політики держави як однієї з його складових, диспозицію ст. 109 ККУ пропонуємо викласти у наступній редакції: «Дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу, або зміни конституційного ладу шляхом, що прямо суперечить чинному законодавству, а також прийняття органами державної влади, місцевого самоврядування та їх посадовими особами антиконституційних актів та рішень, що чинять підриг національної безпеки».

Виходячи з вищезазначеного виділимо наступне:

- зміна статусу державної мови або мов національних меншин повинно супроводжуватися внесенням відповідних змін до Конституції України не інакше, як у спосіб, що прямо передбачений ст. 156 Конституції України;
- регулювання мовних відносин, що не відноситься до сфери дії Конституції України, відноситься до виключних повноважень Верховної Ради України відповідно до п. 3, 4 ст. 92 Конституції України.

Література:

1. Закон України від 15 травня 2003 року “Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин” // ВВР. – 2003. - № 30. – Ст. 259
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2005 року // ВВР. – 2001. – N 25-26. - Ст.131.
3. Указ Президента України від 15 лютого 2010 року №161/2010 «Про Концепцію державної мовної політики».
4. Рішення Конституційного Суду України №10-рп/99 від 14 грудня 1999 року (справа про застосування української мови).

-
5. Федеральный закон Российской Федерации от 1 июня 2005 г. № 53-ФЗ «О государственном языке Российской Федерации»
  6. Федеральный закон Российской Федерации от 24 июля 1998 г. № 126-ФЗ «О языках народов Российской Федерации»

***Науковий керівник** – Олексик Х.М., канд. іст. наук, проф., зав. кафедри цивільно-правових дисциплін ЗақДУ, Заслужений працівник освіти України.*